

dušan kopčalić

PATULJAK U OGLEDALU

(Odlomak iz romana „Đavolja jazbina“)

Koliko nestvarnog ima u razmišljanju koje nije ugrađeno u prostor o kojem razmišljamo. Imao sam prilike da se u to uverim još prvog dana kada sam pri prepodnevnoj, malo prigušenoj svetlosti ušao u prazan cirkus. Razmišljajući o nečemu, nekoj običnoj stvari, ili možda predmetu koji smo samo jednom videli, a da nije preda mnom, je, mogla bi se slobodno reći, prepuno laži, lažnih senki, velikih zamki koje stvaraju čudne valere u koračanju mašte i sve nas više nagone da bludimo po svom sopstvenom nestvarnom svetu. Isto je i sa živim bićima koja nam se prikazahu u jednom jedinom svetlu i koja zamreše nekud a da nismo ni svesni bezbrojnih mogućnosti promena koje se događaju na njihovim licima ili u njima samim. Najbolji je dokaz za ovo moje otkriće bio slučajan susret sa gnomom koji se iznenada pojavio dok sam u sredini arene posmatrao te nepoznanice koje su sa svih strana iskršavale.

Nije me primetio kad sam ušao. Bio je zauzet svojim licem koje je ogledao u malom džepnom ogledalcu izvučenom iz zadnjeg džepa. Smešio se na razne načine. Ispitivao svoj smeh, kezio se ogledalu, pravio najčudnije grimase, mrdao ušima na velikoj glavi. I najzad sam sebi u ogledalce isplazio jezik.

I baš u trenutku kada sam shvatio da je ovo njegova intimna igra duha sa pojavom samog sebe, i da se nikada preda mnom ne bi ponašao ovako kako je to sada činio, i da bi sasvim dobro bilo da ga nisam video u kreaciji koju je samo za sebe, bez priprema izvodio, uživao čak, on se iznenada okrenu i spazi me.

Prilično iznenađen držao je usta poluotvorena i posmatrao me neprijateljski, onda skloni lagano ogledalce u džep i okrenu mi leđa. Imao sam utisak da mi je leđa okrenuo nekakav dečak koji se durio. Međutim on dubokim baritonom, kojim je bio obdaren, promumla:

— Šta si video?

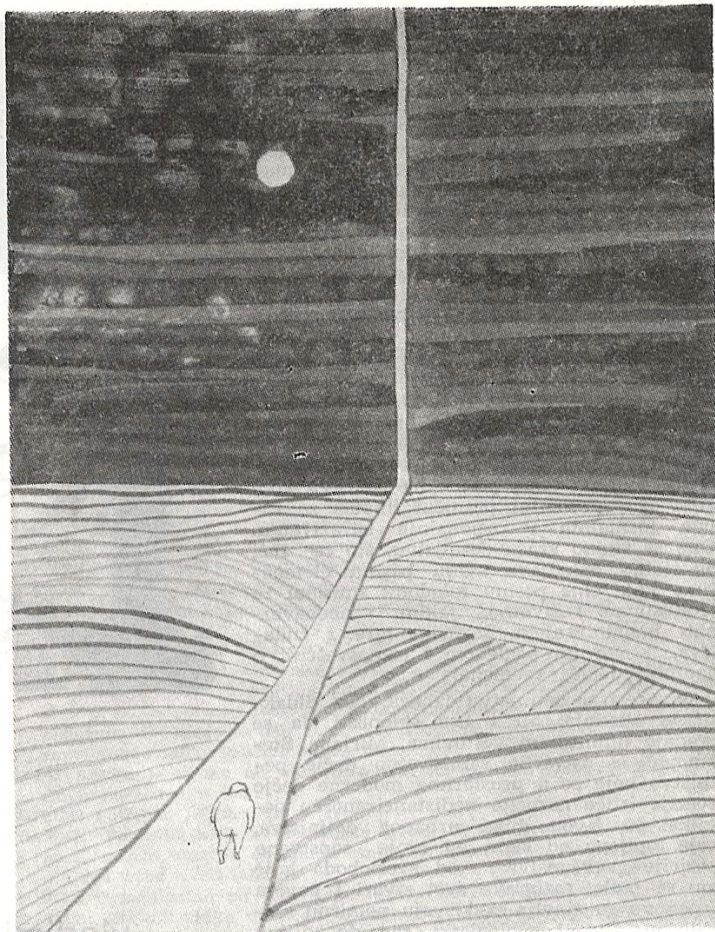
Bio je to glas mržnje koja je odjednom bila skoro vidljiva i kao da je počela natapati strugotinu u areni na kojoj obojica stajamo. Iznenađa se u meni pojavi osećaj krivice i želja da se opravdam.

— Video sam ogledalce.

Podozrivo je slušao moj odgovor. Onda se odjednom okrenu prema meni i sada zaista i videh tu mržnju.

— To nije pošteno!

Zaustih izvinjenje, ali on se toliko ukočeno držao dok je prolazio kraj mene i izlazio napolje da mi odjednom bi krivo zbog želje koja se javila da mu se opravdam.

Brzo je nestao sa svojim ogledalcem i licem, svojim kratkim nogama i ogromnom glavom, sa grimasama koje je maločas prosipao okolo i ne znajući.

Ostao sam pod šatorom potpuno sam. Ja i predmeti. Nesvakidašnji cirkuski predmeti. Trapezi u visini uredno privezani i mirni. Hladno ravnodušni u ovoj praznini, bez prisustva brata i sestre Orlov. Onda strugotina pod mojim nogama čija prašina nepomereno posuta stvara osećaj da je sve odjednom prestalo da se zanima za događaje koji se svake večeri ovde odvijaju. Međutim isto tako shvatih da ovi predmeti, rekviziti, koji su okolo ležali imaju u sebi nečeg beskonačnog baš u toj svojoj nemislećoj nezainteresovanosti, u svojoj mrtvoj čuljivosti i neosetljivosti. Stvoreni da posluže u jednoj zabavi, da izazovu trenutke oduševljenja, da zaigraju kao živi u zenicama mnogobrojne publike, ovako sami, bez sadržaja, samo sa jednim malim prizvukom koji kao da odzvanja u njima, prizvukom namene za sve to, ležali su unaokolo u polutama koju je stvarao ogroman šator i nepojmljivo ironični u svojoj jednostavnosti, jednostavnosti svojih oblika, počeli da izazivaju u meni neku hladnoću, koja nije bila daleko od straha. Jer hladno gvožđe na malom stočiću od lima i posuda u kojoj se na predstavama žario ugalj, Farukovi rekviziti, odjednom su sada toliko jednostavno nemoćni da ma šta učine osim da se na komadu metala koji je on prislanjao na svoj jezik dok je gvožđe usijano do beline cvrčalo na tom jeziku, može primetiti kako na jednom mestu taj metal ima crvenkasto mrku boju, rdu koja se polako ljušti u tankim ljuspicama i čiji se tragovi svuda okolo na stočiću raspoznaju. Opor miris ugašenog uglja u posudi. Mašice kojima se taj ugalj čara. Meh kojim se raspaljuje, i boca sa špiritusom koji upaljen služi Faruku za kupanje plamenom pred publikom. Na jednom niskom stočiću stajao je Enrikov bič kojim se služio dok je izvodio tačku sa konjima. Hladno su visile raznobojne sijalice u visinama, ispod same kupole, ugašene. Boje su imale nečeg prljavog, ovako neosvetljene, u sebi. Tako ugašene sijalice kao da su sada upijale svetlost koja je u večerima i predstavama izazivala radost.

Odjednom osetih zadovoljstvo u samoći. Ali ne u samoći koja je sada u praznoj areni i dotiče me se. Već u samoći koja će me ubuduće okruživati dok budem spontano otkrivao tajne svega što se sadržuje u ovom neobičnom cirkuskom svetu. U čemu se sastoji ta samoća? U nezainteresovanosti i nepoznavanju mojih otkrića od

strane onih koji me okružuju, a samim tim i nemogućnosti da svojim mislima ili svojim sugestijama utiču na tok koji je odjednom oživeo u meni kada razmišljam o slikanju i radu koji pripremam u tajnosti. Možda je to moja zabluda, možda je to tok koji negde daleko prepušten nekakvoj svetlosti nestaje isparavajući se pod njenom toplinom, ali mir koji mi ta možda zabluda pruža, dovoljna je garancija koju osećam za nesmetano udubljivanje u novine.

Predmeti posmatraju, njihovo ljubopitljivo postojanje tu oko uznemirilo me je i uzbudilo do želje da ih sasvim preobrazim u delo. I ruke mi već drhte kada se dotiču klovne kape sa kičankom koja zaboravljeno leži na jednoj ivici ograde arene. Težnja da specifičan miris zagrejanog šatora natopljenog uljem, zagrejanog prepodnev- nim suncem, materijalizujem na način koji će da oduševi lepotom i prisustvom na jednom od mojih budućih platna. Želja da započetom razgovor sa događajima, licima zaustavljenim u trenutku, predme- tima u svim trenucima namene i ne namene, da otkrijem njihovu zagonetku koja kao slutnja postoji u meni, da odredim sebe na neki način, u tim predmetima i da ih preobrazim sobom, dajući im jedan deo daha i te uznemirenosti koja se pojavljuje u otkrivanju, od- jednom mi otkriše da je prostranstvo veliko. Da je beskrajan moguć- nosti nepojmljiv do straha da se nađe pravo mesto od kojeg ću, zamišljao sam već, načiniti ceo ciklus. Prožimanje sa cirkusom počelo je onog časa kada sam prvi put video gnoma, kada sam prvi put osetio u ušnim školjkama vibracije zvuka Hanine flaute i kada mi se bore na njenom licu učiniše kao sitne ptičice koje razmahuju kri- lima dok posmatra kavez sa belim zecom i izaziva me da u iskr- savanju nekakve ljubavi govorim pod njenim željama i misao koja pripada svemu što je do tada bilo izvan mene. Ali ne, mnogo dalje se nalaze počeci zalazanja svega tog u mene, mnogo dalje, u ne- jasnom postojanju slike koja se rodila u dalekoj prošlosti, njenom trajanju i obnavljanju ispunjenu svetlostima koje se nalazile u toj slici. Prva slika koja me je izazvala da razmišljam na onda meni svojstven način, onako kako deca razmišljaju kada se nešto ne- obično dogodi. Te večeri bilo je sve neobično u tom ograđenom pro- storu, toliko neobično da nisam doticao kopcima tamu koja se stvara pri treptanju. Zacelo sam imao usta široko otvorena, nozdrve širom raskriljene i disanje uznemirenije no do tada. Jer, dogodilo se nešto još neobičnije, osetio sam to, dogodila se smrt klovna u cirkusu koji je na visini od desetak metara na žici vozio bicikl sa jednim točkom. Njegov tup pad, preda mnom, i njegova gruba šminka iz- mešana sa krvlju i smeom ucrtanim i većnim, izazvali su me da pitam. Danas otkrivam da sam sebe o nečemu pitao, da me je u jednom trenutku prozeo ucrtani smeh na licu i sam sastav boje kojom je bio naslikan, da je rumenilo na obrazu, veštačko, po kojem se mlaz polako otičući prema uhu, kao tanka nit povezivao bez mo- gućnosti da se oslobodim, — sebe i to pitanje. I sve je odjednom bilo sve: i pitanje i klovni, i cirkus i urnebes pre toga i splašnjava- nje zadovoljstva koje se kao naduti mehur odjednom proboden glasno čuje, i u njemu ima nečeg istinski žigov, u tom cijuku kroz otvor gde nezadrživo kuljaju molekuli vazduha šišteći, kao što u klovna čija se maska grči u smehu uliva smrt.

Da li me je ta hipnotička vezanost za predašnji događaj prožela cirkusom. Otvorila jednu pukotinu iz koje se s vremena na vreme pojavljivao sumporasti zadah izmešan sa zadahom nekadašnjeg cir- kusa prepunog ljudi i iznenađenih lica, ili je možda nago telo žene na trapezu prvi put otkrilo u meni postojanje dva pola, početak tajne, tek, rodila se želja da i dalje, u detinjim snovima, i kasnije, pokušavam sebe naći na tom mestu, koje je u mislima već davno bilo moje. Toliko moje da su doživljaji lepog i ružnog što se tamo događalo bili toliko jasni i nedvosmisleno razumljivi od početka.

A sada sam, eto, u prepodnevnom cirkusu, iz kojeg se prosto išunjao patuljak i ostavio me sasvim samog, suočen sa stvarima o kojima sam u svem prošlom vremenu vrlo malo razmišljao. Pogrešno bi bilo i ovo sada, kada se nalazim pod praznim trapezom, nazvati razmišljanjem. Osećao sam sve to. I znao sam dobro da je ovaj napuštenosti koja se odjednom pojavila i izazvala me da poistoveću- jem te predmete sa večnošću ili čak i smrću, bio i sam gnom veliki razlog. Njegova bespomoćna neusklađenost, fizička, koja je samim svojim fizičkim stanjem izazivala i psihičke nesrazmere u pulsiranju njegovih misli, svakako, doprinela je tome.

Ona dva susreta sa njim. Jedan za vreme predstave, a drugi kada sam primljen ovde, činila su mi se kao dovoljni da ga potpuno poznajem i da zauzmem nekakav svoj stav, prema njemu, da odre- diti odnos, da otkrijem most između mene i njega kako bi sve bilo u najboljem redu dok razgovaramo, odjednom su ovim trećim su- sretom poremetili sve to. Preda mnom se javio jedan nepoznat svet, neko sazvežđe kao iščašeno nekom dalekom eksplozijom u svemiru koja se ovekovečila u njemu kao pogrešan pokret nesvesne prirode.

Stvorenje kratkih nogu, dečiji kratkih, i majušnih ruku, punih i maljavih, ogromne glave i dubokog glasa, gegavog hoda i uvek spremnog da izazove smeh ili interesovanje za neobična svojstva pri- rode koja je kroz porođaj žene htela da iskaže svoj ironični hir, nateralo me je svojim keženjem pred ogledalcem koje je izvadilo iz zadnjeg džepa, za koji sam mislio da će dotaći pod, da će početi da se vuče po podu ono hoda, to stvorenje me je nateralo da mislim o njemu.

Misliti o njemu a ne videti odnose koji se razvijaju između njega i ostalih bilo bi sasvim neoprezno. I baš tu neopreznost učinio sam kad sam mu otkrio da znam šta sam video, kad sam rekao: ogledalce.

Ako kažem da je to bilo preda mnom stvorenje mislim da sam u pravu, ne čovek, običan čovek, već stvorenje čija je egzistencija odjednom počela da mi biva nejasna. Prelamala se između mene i njega, između njega i ostalih čudna linija koja je bila osuđena da, ako je nazovemo razumevanje, bude izlomljena, na nekim mestima prekidana i nastavljena sasvim iznenada. Najčudnije u svemu bilo je da sam iznenada u tom kepecu, i na njemu otkrivao svaki detalj

koji je toliko običan kod ostalih kao jedan neprirodan zvuk koji se u njemu javljao. Najpre, Kepec, koji kada se bolje zagledamo u njega ne može a da ne izazove osećaj prisustva ružne osobe pred nama, imao je u svom džepu ogledalce. Ogledalce je njemu bilo potrebno, svakako. Ali odmah mi se javlja pitanje, čemu? Zar gledanjem u ogledalce može poboljšati svoje stanje, svoju pojavu može li sakriti nekim većim otkrićem da lice u ovom ili onom izrazu može da privuče. Pa on je toliko bio interesantan u svom kepečkom ruhu da nikakva druga sredstva nisu bila potrebna koja bi izazvala interesovanje okoline. Taj očajan, i možda poslednji vapaj nekakvog razuma u njemu bio je pomućen nekom tajnom željom da nosi ogle- dalce i češlja kosu. Mogao je sasvim mirno da se ošiša do glave, ili da obrija glavu i teško da bih se ja u prvom utisku o njemu i naj- manje drugačije odnosio prema njemu kao ne kepecu.

Sunce je izvan šatora visoko. Sada se pod njim oseća zapara. Najverovatnije da će skoro podne. Koliko sam se zadržao ovde sam ne znam. Ali me iz ovog iskidanog razmišljanja trže pesma. Neko je dolazio. Pevala su dva čoveka. Iz svetlosti u ovu polutamu, koja ih je isprva sasvim onemogućila da ma šta raspoznaju unutra, ušli su gazda i neki pijani vojnik. Jedan drugom gurali su bocu sa nekak- vim pićem. Očigledno, obojica su bili pijani. Osvrtali se oko sebe. Gazda je promuklim glasom pevao **Lili Marlen**. Glas mu je bio toliko promukao da je ličio na neujednačen ritam testere čiji su zupci polomljeni. Stajao sam na drugom kraju arene i nisu me odmah spazili. Sedošće okrenuvši mi leđa. Pesma je zamrla. Onda se gazda okrene vojniku i sasvim slobodno udari ga nekoliko puta šakom po leđima.

— No! Serjoža! Kako ono ide? Hajde, samo tiho!

Serjoža je bio vojnik. Vlasovac. Pijanom glavom mu je svaki čas padala udarajući bradom u grudi. Gazda je podmetao grlič flaše pod njegovu bradu i dizao je.

— Hajde, Serjoža, da čujem pesmu, kako ide?

Vlasovac zagrme baritonom koji je kao nekakva životinja do tada ležao u njegovim grudima i oglašavao se da postoji tu, dubo- kim žištavim disanjem.

— A? Kaćušu?! A?

— To Serjoža, Kaćušu.

Rus zapeva Kaćušu. Gazda je natezao bocu. Obojica su bili pi- jani toliko da im je veoma teško bilo da se dignu kad je Rus ot- pevao Kaćušu i kad su hteli da krenu. Nisu me ni приметili.

Izašli su.

Ovaj vojnik, kojeg prvi put ovde vidim bio je za cirkus „civil“. Kasnije sam saznao da je nekada, još dok nije bilo rata, u Odesi, bio u jednom cirkusu, artista, kako je govorio. Sada je toliko pio da svakako od njegovog artizma ostade samo želja da bude izvesno vreme pod kupolom. Kako je dospeo u ovu vojsku ima da zahvali događaju koji je ušao u istoriju Sovjetskog Saveza kao izdaja otadž- bine. A tu njegovu izdaju delio je još sa nekoliko stotina Rusa koji su sada dobili druge uniforme i nosili samo noževe za pojasom, „ba- jonete“.

Cirkus je, zaključio sam, u ovim prepodnevnom časovima služio kao hram onima koji su živeli tu u njemu i oko. Kupola koja je blješteći uveče od raznobojnih sijalica bila prostor za zabavu, mesto pod kojim se odvija smeh, muzika, plamen i razonoda, u prepodne- vima je imala pod sobom čudan mir svetilišta gde su svi navraćali na kraće ili duže vreme. Najpre sretah Gnoma, sada gazdu sa Rusom, a kasnije pojavila se i gospođica Paula sa izveštačenim smehom kad me je spazila. Svaki je na svoj način doživljavao molitvu i meta- nisao ovde u tom kratkom zadržavanju. Gospođica Paula bila je pu- nija no što mi se činilo. Čak, moglo bi se reći debela. Ušla je sa zadovoljnim izrazom lica. Pogledala i kao da se iznenadila što me zatiče nepoznatog ovde. Čak je to iznenađenje bilo pomalo izmešano sa strahom, kao da sam je uhvatio u nekakvoj nedozvoljenoj molitvi, jeretičkoj. Ali brzo se njeni okrugli obrzi još više zategošće i pret- voriše u divan plavičasti smeh. Glasan, naravno. Ipak, i pored svega nije mogla da odstrani onu sasvim sićušnu senku izveštačenosti.

— Ah da! — rekla je — Čula sam da ste vi novi. Drago mi je da ste tu.

Prišla je i sada sam izbliza video da je njen osmeh u potpunosti lažan. Međutim, kao da se pod njim kao ispod maske nazirali ne- kakvi pokreti koji će da prasnau u iskreni osmeh.

Gledala me je neko vreme ne znajući šta da kaže pošto sam i ja iz istih razloga ćutao. Ona ne ostade na mestu, okrenula se, po- gledala gore. Onda spusti glavu kao da nešto traži. Pa još uvek u nemoći da se ma čega seti što bi popunilo tišinu ode na drugi kraj arene. No ipak razdonalost brzo razbi njenu neodumicu.

— A šta vi u stvari radite?

Nisam mogao da joj objasnim, jer unapred sam znao ako ne kažem nešto što odgovara njenom izrazu lica, da ne kažem glupom, neće me razumeti.

— Hteo sam da budem tu, da živim ovde — počeh oprezno.

Ona me sada ozbiljno i ljubopitljivo pogleda.

Nastavih.

— Zapravo, ja sam slikar, i... ovde nema mnogo posla za mene, ali tako...

— Aha! — javi se olakšanje na njenom licu — Znam već, sli- kaćete ono napolju.

Napravila je pokret prema vratima gde su stajali panoi sa neveštini i već veoma starim slikama koje su trebale da predstavljaju njih, i čak nju.

Međutim, kao da se u njenim pokretima i u nenoj snalažljivosti preda mnom odjednom pojavio prezir, sasvim lak prezir prema mom poslu koji nije ni malo vredan pažnje u ovom trenutku i na ovom mestu.

Nisam očekivao tako iznenadnu promenu kod nje. Nije me više ni pogledala. Okrenula se a da ništa nije rekla i izašla napolje.